

*PAA(-PAA), PIBI, POPPA JA (H)ÄBÄ*¹

MEELI SEDRIK

Annotsioon. Laste- ja hoidjakeele eripärane sõnavara koosneb eeskätt üldkeele sõnade mugandustest, on ka laensõnu. Artiklis käsitletakse nelja hoidjakeele sõna: *paa(-paa)*, *pibi*, *poppa* ja *(h)äbä*, mis tähendavad valusat, haiget ning millega hoiatatakse last millegi eest, mis võib tekitada valu või mis on keelatud. Kõigi nelja sõna struktuur on sarnane: kaks silpi ja (väikeste erinevustega) tüvekorlus. Seni on peetud sõnu *paa* ja *pibi* mugandusteks (< *paha* ja < *kibe*) ning sõna *poppa* soome laenuks.

Võtmesõnad: leksikoloogia, etümoloogia, eesti murded, eestirootsi murded, baltisaksa murded, laste- ja hoidjakeel

1. Sissejuhatus

Lastekeele sõnade päritolu ei paku keeleteadlastele esmapilgul eriti suurt huvi, põhiliselt koosneb selle eripärane sõnavara mugandustest. 1924. aastal kirjutas Julius Mägiste, et lastekeele omapärane osa koosneb esialgu peamiselt kirjeldavaist või imiteerivaist häälikujärgenditest, hiljem lihtsustatakse hääldamisvõimete kohaselt vanema põlve sõnu. Tema sõnul on lastekeel paljuski hoidjate ja teiste täiskasvanute loodud. Hoidjad kohandavad oma keelt lastega rääkides lihtsamaks, lastepärasemaks ja lapsed saavad oma matkimisandi kasutada. Mägiste nimetab, et lastekeele omapärane looming on „tihti küll .. ammede-hoidjate kaasabil sooritatud“. (Mägiste 1924: 7)

Lastekeelt ja hoidjakeelt on Helen Kõrgesaar ja Airi Kapanen (2015: 181, 184–185) nimetanud sotsiolektideks: *hoidjakeel* on täiskasvanut lapsele suunatud keelevariant, *lastekeel* on lapse enda keelevariant. Sõnaraamatutes ja arhiivimaterjalides kasutatakse enamasti lastekeele mõistet.

¹ Artikkel tugineb põhiosas Eesti Keele Instituudi sügisseminaril „Soome-ugri keelte sõnavara ja etümoloogia“ 29. novembril 2016 Haapsalus peetud ettekandele.

Eesti hoidjakeele kujunemisest on kirjutanud Karl Pajusalu (1996). Suur osa hoidjakeele sõnavarast on tema sõnul kohandatud keele põhisõnavarast või tuntud vanade tüvedena, on ka laensõnu, eeskätt saksa ja vene keelest. Hoidjakeele kontaktide uurimisel peab ta üksikute laenude loetlemise asemel viljakamaks võrrelda hoidjakeele üldist sarnasust mõne naaberkeele hoidjakeelega. (Pajusalu 1996: 120)

Minu tähelepanu äratas Herbert Lagmani artiklis eestirootsi murrete saksa laenude kohta eestirootsi sõna *baba* (Lagman 1973: 15), mille tähendus on väga lähedane mullegi kodust tuntud *paa-paa* tähendusele. Eestirootsi sõna on artiklis peetud eeskätt alamsaksa laenuks või vähemalt on seda mõjutanud alamsaksa keel, sellest tekkis küsimus, mis seob eestirootsi ja eesti sõna. Lähemalt uurima hakates selgus, et sarnase tähendusega sõnu on eesti murretes teisigi.

Käsitlen artiklis sõnu *paa(-paa)*, *pibi*, *poppa* ja *(h)äbä*, mida kasutatakse valu ja valusa kohta, samuti hoiatusena mitte puutuda midagi, mis võib valu põhjustada või mis on lapsele keelatud. Tegemist on hoidjakeele sõnadega, mida täiskasvanud kasutavad lastega rääkides ja mida täiskasvanute eeskujul kasutavad ka lapsed. Sõnaraamatutes ja murdekogudes on need sõnad märgendatud lastekeelseks.

2. *Paa(-paa)*

Sõna *paa* on lastekeele märgendiga olemas nii õigekeelsussõnaraamatus tähenduses 'valus, haige' (ÕS 2013: 630) kui ka seletavas sõnaraamatus (EKSS 4: 5). Seletavas sõnaraamatus on sõna esitatud nii hüüdsõna kui ka omadus- ja nimisõnana.

paa <interj> <ka korduvana> LASTEK hoiatushüüd lapsele, kui keelatakse teha midagi talle ohtlikku ..

*paa*¹ <adj s> LASTEK 'valus, haige; valu' (EKSS 4: 5)

Lastekeelse muutumatu sõnana on *paa* juba Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus: *pā* 'Schmerz, Schaden, Schädliches [valu, vigastus, kahjulikkus]' (Wiedemann 1869: 855). Samuti on sõna fikseeritud Andrus Saareste mõistelises sõnaraamatus (EKMS 1: 359, 1: 597, 2: 442, 4: 383, 4: 385) ning väikeses murdesõnastikus (VMS). Kõige põhjalikumad andmed leiab Eesti Keele Instituudi eesti murrete sõnavarakogust (EMSUKA).

Sõna *paa* on levinud põhjaeesti murretes: Kuu Jõh IisR Jäm Khk Kaa VII Muh Emm Käi Phl Mär Vig Kse Han Mih Tõs Aud Vän Hää Ris Juu JMd VJg Iis Trm Kod KJn. Murreteski tähendab sõna haiget, valusat, valu, samuti valu põhjustajat.

laps on paba Jõh
lapse puñhu oo paa; tegi sõrmele paad Khk
ära seda satude, tuli paa Käi
laps on paa-paa Phl
paa-paa, ära tee; ära võta, see teeb lapsele paa-paa Mär
siit on paa Ris
kas said paaba VJg
laps sai paba VJg
ära puudu tuld, si on paa Trm
lastega reagiti ikka nii, kui aiged sai: kus paa on, kus sa paa said, aige
vai valus koht oli paa Trm
tegid `paakess [deminutiiv, sg part] õma veike lalale, siis puhud ja loed:
meie lapse jalg terve Kod
sii tegi mulle `paada, `veike laps `ütleb, suurem `ütleb `aiged Kod
(EMSUKA)

Samuti kasutatakse sõna hoiatushüüuna.

paa-paa, ää laksutag mette (laps taob saapaga vastu põrandat) Khk
tohi mette, paa-paa (lapsele, mõnd asja keelates puutuda) Muh
paa-paa, ei tohi seda `aśsa `kiskuda (kui palav asi) Tõs
`paada küll `üeldässe, ärä mine, paa, `aiged suad, lapsile `üeldässe
Kod (EMSUKA)

Nagu esitatud näitevalikustki on näha, saab sõna *paa* käänata: Khk *tegi paad*, Kod *tegid paakkeš*, *`paada küll `üeldässe*. Sageli tüve korratakse, selge sõnakorduse (*paa-paa*) kõrval on ka sulandunud variante, nt Jõh VJg *paba*, VJg ka *paaba*.

Sõna päritolu on käsitletud juba 1817. aastal, mil Arnold Knüpffer (1817: 70) ühendas sõnad *paa* ja *paha*:

Pa, in der Kindersprache: Schmerz, Schaden, Feuer; mit *pahha* wahrscheinlich eins [lastekeeles: valu, vigastus, tuli; tõenäoliselt sama mis *pahha*].

Mihkel Toomse (1928: 114) on oma laudaturitöös esitanud sõna *paa* kui lastekeeles toimuda võinud sünkoobi näite: sõnast *paha* on konsonant kadunud. Samalaadne päritoluseletus, mille järgi võib sõna *paa*

olla saadud sõnast *paha*, on esitatud ka Julius Mägiste etümoloogilises sõnaraamatus (EEW VI: 1859) ning eesti etümoloogiasõnaraamatus (EES: 341).

Nende seletuste puhul on sõna *paa* käsitletud kui hoiatussõna: hoiatatakse millegi paha, halva (tegemise) eest. Sama põhimõtte järgi, et hoidja- ja lastekeele sõna on sageli mugandatud üldkeele sõnast, võiks seostada sõnu *paa* ja *palav*. Eespool on nt Tõstamaa näite puhul lisatud kommentaariks, et sõna kasutati palava asja puhul, Saareste sõnaraamatus on Pöidest pärineva sõna *paa* tähendusena esitatud 'tuli' (EKMS 2: 442). Tean seda sõna eeskätt seoses tule ja tulise eest hoiatamisega, aga sellises kontekstis ei kasutataks näiteks Hiiuemaal (minu teada) sõna *palav*.

Sissejuhatuses nimetatud Lagmani (1973) artikkel eestirootsi murrete saksa laenude kohta aga suunas lähemalt uurima, milline seos võib olla eesti sõnal *paa(-paa)* naaberkeelte lähedaste sõnadega.

Eestirootsi murretest on kirja pandud *baba* '(till barn) något farligt, som ej får röras; eld, sår [(lapsele) midagi ohtlikku, mida ei tohi puutada; tuli, haav]'. Tavaliselt kasutatakse sõna interjektsioonina: *baba* 'akta, det är farligt! [ettevaatust, see on ohtlik!]', rõhk on sageli teisel silbil: *babā!* Substantiivina võib sõna olla ka määratud vormis (*baban*): *gå änt så när opa baban* 'gå inte så nära elden [ära mine nii lähedale tulele]'. Tüvi on kasutusel ka adjektiivina: *babat* 'sårig, sjuk [haavanditega kaetud, haige]' (siingi on omadussõna määratud vormis). Lagmani arvates ei ole päris selge, kuidas on sõna eestirootsi murretesse jõudnud. Sõna on tuntud ka rootsi ja taani murretes, kuid ainult interjektsioonina ja on rootsi keeles pikasilbiline. Siiski peab Lagman Noarootsi eestirootsi murrete puhul tõenäoliseks eeskätt alamsaksa päritolu (< alamsaksa *ba, baba*) või vähemalt selle mõjutusi. (Lagman 1973: 15)

Lagman toetub oma artiklis Gideon Danelli (1951: 11) ja Fridolf Isbergi (1970: 15) sõnaraamatutele. Sõna on registreeritud juba Herman Vendelli (1904–1907: 26) sõnaraamatus: *baba* interj. 'Låt vara! Rör icke! (till barn) [lase olla! ära puutu! (lastele)]'.

Rootsi akadeemia sõnaraamatu järgi kasutatakse sõna *babba* rootsi keeles eeskätt väikelaste etteheitval, karistaval või hoiataval kõnetamisel, vähem on sõna kasutusel laituse ja halvakspanu väljendites (SAOB, s. v. *babba*).

Riigirootsi murretes on sõna registreeritud XIX sajandil ilmunud murdesõnaraamatus samuti hoiatava ja keelava interjektsioonina.

babba 'Låt bli! rör inte!'. „Babba kniven“! Ett ord, hvarmed barn tillsägas att ej röra vid något förbjudet
[’lase olla! ära puutu!’. „Paa-paa, nuga“! Sõna, millega antakse lastele korraldus mitte puutada midagi keelatud] (Rietz 1862–1867: 18)

Uues ilmuma hakanud rootsi murrete sõnaraamatus on esitatud interjektsioonid *babba* ja *ba* ning muutumatu adjektiiv ja interjektsioon *babb*.

⁸*babba*.. i (el. som) varnande el. förmanande tillsägelse till småbarn: låt bli, „inte röra“ ..; äv.: passa (dig)
[hoiatavas v manitsevas korralduses v sellise korraldusena väikelapsele: lase olla, ära puutu; .. ka: ettevaatust!] ..;

⁵*ba* .. II. som åthutning, förebråelse e.d. (till barn som gjort på sig): fy, skäms ..; äv. som förmaning till småbarn att låta bli ngt orent ..
[ka manitusena väikelapsele mitte puutada midagi musta]

³*babb* .. i (el. som) varnande el. förmanande tillsägelse till småbarn: förbjudet (att röra); „*ajaj*“ ..
[hoiatavas v manitsevas korralduses v sellise korraldusena väikelapsele: keelatud (puutada); ai-ai] (OSD: 239)

Soomerootsi murretest ma seda tüve ei leidnud. Vendelli (1904–1907) idarootsi murrete sõnaraamatus on ainult Noarootsi sõna, Vilhelm Eliel Victorinus Wessmani (1925–1932) sõnaraamatus sõna puudub. Uues soomerootsi murrete sõnaraamatus (OFSF) leiab küll lähedasel sõnal *bobb*, *bobba* tähenduse 'små sår, sårnader; (ärr efter) vaccinationskoppor [väike haav, haavand; vaktsineerimisarm]', aga otseselt hoiatavat või keelavat tähendust sellel sõnal ei ole ning tegemist on teise tüvega.

Rootsi akadeemia sõnaraamatu (SAOB) artikli *babba* etümoloogiaosas on nimetatud taani ja saksa vaste. Ka Lagman (1973: 15) märgib, et sõna on tuntud taani murretes, mille puhul tuleb samuti kui eestirootsi murrete puhul kõne alla alamsaksa mõju. Taani keeles on interjektsioonid *baba*, *ba ba* ja *babab* „i bebrejdende ell. advarende tiltale til små børn: fy, må ikke (røre)“ [etteheitvas v hoiatavas pöördumises väikeste laste poole: fuih, ei tohi (puutada)]. (ODS, s. v. *baba*)

Saksa keeles on kasutatud nii *a*-list kui ka *ä*-list varianti. Vendade Grimmide sõnaraamatus on *bäbä*, „ein wort, womit die magd dem kinde wehrt, unreines, verbotnes anzurühren“ [sõna, millega teenija keelab lapsel puutada midagi määrdunud, keelatud]: *das ist bäbä! pfui bäbä!* (vgl. *pfui äks*) .. (DWB). Daniel Sandersi sõnaraamatus (1876: 63) on esitatud

sama hüüdsõna kujul *Bäbä*: „Wort um kleinen Kindern Etwas als Ekel erregend zu bez.“ [sõna, millega nimetatakse väikestele lastele midagi vastikust tekitavat].

Eesti keelele lähedasema vaste leiab aga Lagmani osutatud Westfali sõnaraamatust: *ba, babá, báks*, „interj. und subst. womit wärterinnen der kindern das unreine bezeichnen“ [interjektsioon ja substantiiv, millega hoidja nimetab lastele määrdunut] .. (Woeste 1882: 16), kus muu hulgas viidatakse ka vendade Grimmide sõnaraamatu (DWB) sõnale *bäbä*. Westfali sõnaraamatus on näha, et alamsaksa keeles kasutati sõna ka ühesilbilisena: *ba*, vrd eesti *paa*. Joachim Heinrich Campe (1807: 357) saksa keele sõnaraamatus on sõna märgendatud üldiseks, naljatlevasse stiili kuuluvaks: *Baba*, „ein Wort wodurch Kinderwärterinnen den Kindern und diese unter sich etwas Häßliches, Unreinliches bezeichnen, das sie nicht thun oder anrühren sollen“ [sõna, mida lapsehoidja kasutab lastega ja lapsed omavahel suheldes märkimaks midagi inetut, määrdunut, mida lapsed ei tohi teha või puutada].

Sobiva *a*-lise vaste leiab ka baltisaksa murdest.

baba (mit Betonung auf der zweiten Silbe) Kindersprache für: schmerzhaft, schlecht, verboten, z. B.: *Das ist baba!* nhd. *baba* Kindersprache [(rõhuga teisel silbil) lastekeel: valus, halb, keelatud, nt *Das ist baba!* 'See on paa-paa!', uüsk *baba* lastekeelne] (Kobolt 1990: 55)

Saksa sõna *baba!* on Wiedemann (1869: 71) kasutanud oma sõnaraamatus sõna *häbä* tähenduse seletamisel: 'baba! es thut wehe [paa-paa! see teeb haiget]'. Klaas Ruppel (2013[: 1, 2]) on Wiedemanni sõnaraamatu saksakeelseid tähendusi analüüsidest konstateerinud, et sõnaraamatus kasutatud saksa keel on ülemsaksa keel, mitte baltisaksa või muu murdevariant, leidub ka baltisme, kuid enamasti on piirkondlikud väljendid esitatud jutumärkides. Wiedemann ei ole selle sõna puhul kasutanud jutumärke ehk ei ole pidanud seda siinmail kasutatud saksa keele eripäraseks väljendiks. Paul Ariste (1969: 249) on Wiedemanni jutumärgistatud tõlkeid analüüsidest nimetanud, et sõnaraamatus on baltisaksa sõnavara palju rohkem, kui seda on jutumärgistatud. Wiedemann oskas saksa keelt lapsest saadik, tundis kohalikku saksa kõnekeelt igapäevasest kasutusest ning tal oli selle vastu huvi (Ariste 1969: 240). Sõna kasutamine kinnitab, et saksa sõna oli Wiedemannile väga tuttav ja seda sõna Eesti aladel tunti.

Teistest läänemeresoome keeltest ma tüve *paa* ei leidnud.

Kõige tõenäolisem on sõna *paa* laenamine saksa keelest, eeskätt baltisaksa murdest. Baltisakslastega oli eestlastel palju kokkupuuteid (nt käidi mõisates teenimas).

Laenatud hüüdsõna paralleelnäitena saab tuua teise vaigistava ja korrale kutsuva sõna eesti keeles, nimelt sõna *kuss* ja sellega seotud verbi *kussutama*. Needki sõnad on hoidjakeeles aktiivselt kasutusel. Eesti Keele Instituudis koostatavas uues, suurema mahuga ja põhjalikumus etümoloogilises sõnaraamatus käsitletakse sõna *kuss* päritolu üksikasjalikumalt kui varasemates etümoloogilistes sõnaraamatutes (märksõnartikli on toimetanud Iris Metsmägi). Wolfgang Schlüter on (1910: 32) nimetanud sõnu *kuss!* ja *kussu!* saksa keelest laenatud hüüdsõnade näitena, saksa keelde on sõna *kusch* laenatud aga prantsuse keelest (*couche* 'lama (vaikselt)'). Saareste (1952: 62) on sõna *kussutama* pidanud mõisate lapsehoidjate kaudu saadud prantsuse laenuks, vrd prantsuse *coucher* 'magama panema, magama heitma'. Linda Treiman (1974: 205) ja Mägiste (EEW IV: 1066) on samuti seisukohal, et *kuss* on laenatud saksa keelest, Alo Raun (1982: 57) võrdleb tegusõna *kussutama* baltisaksa tegusõnaga *kuschen*. Siin võib samuti eeldada baltisaksa mõju vähemalt tähenduses, vrd baltisaksa määr- ja hüüdsõna *Kusch* 'still!'. Z. B.: *Kusch, Kinder, nicht so laut!* ['tasa!'. Nt: Tasa, lapsed, mitte nii valjusti!] (Kobolt 1990: 168); Eesti-, Liivi- ja Kuramaal ning Riias lastele ja koertele antud korraldusena kasutatud *kusch* 'still! Ruhe! [tasa! rahu!]' (Nottbeck 1990: 52); tegusõna *einkuschen* 'ein Kind, kusch machen, beruhigen, in Schlaf bringen [last vaigistama, rahustama, magama panema]' (Sallmann 1880: 102). Saksa keeles on sõna *kusch* kasutusel eeskätt korraldusena (jahi)koertele maha heita ja vaikselt olla, tegusõna *kuschen* kasutatakse pikali- või mahaheitmise kohta (DWB, s. v. *kusch, kuschen*), Austria kõnekeeles on aga ka tähendus 'kuss!, vakka!, tasa!' (DWDS, s. v. *kusch*).

Sõna *paa(-paa)* on laenatud eeskätt baltisaksa murdest. Eespool nimetatud (balti)saksa laen *kuss* kinnitab sedalaadi sõnade laenamise võimalust. Riigirootsi keelest laenamine ei sobi häälduse tõttu, sõnas on lühike vokaal: *babba*. Eestirootsi murretes on esisilbis (eri kirjapanekutes erinevalt tähistatuna) pikk vokaal: *baba, bāba*, kuid neist laenamine (mulle teada olevad andmed on Noarrootsist) ei näi tõenäoline, sest eesti keeles on sõna levinud kogu põhjaeesti murdealal. Pigem võib arvata, et eesti keel võib olla alamsaksa keele kõrval mõjutanud eestirootsi murdeid ja pikk vokaal on tekkinud nt eesti keele mõjul.

3. *Pibi*

Haiget ja valusat tähistava sõnana on eesti murretes kasutusel ka *pibi*. Sõna on fikseeritud lastekeelsena juba Wiedemanni (1869: 1626) sõnaraamatu lisas:

pibi G. *pibi* (*kd*) 'Schmerz, krank, schmerzhaft [valu, haige, valus]',
p. tegema 'schmerzen [valutama]'

Samuti on sõna olemas Saareste mõistelistes sõnaraamatus (EKMS 4: 383, 385) ja väikeses murdesõnastikus (VMS).

Eesti Keele Instituudi murdesõnavarakogudes on sõna registreeritud kirderannikumurretes Kuusalu, Jõhvi ja Vaivara murrakus ning lõunaesti murdealal Helmes, Võnnus ja Räpinas, kus seda kasutatakse haiguse, valu ja haiget saamise puhul.

saad pibi, laps on pibi Kuu
meie laps on õige pibi Jõh
ei tie pibi lapsele; said pibi vai Vai
ärä tee pibi Hel
latsõkõnõ saie pibi, oot, oot, puhume pääle Võn
jala lõ sai pibi, puhu pääle, muudo väega halutass Röp (EMSUKA)

Sõnale leiab vasteid sugulaskeelte lastekeelest, vadja, soome, isuri ja vepsa keelest (SSA 2: 371). Soome sõna on üldkeele sõnana lastekeele märgendiga soome keele „Kielitoimiston sanakirjas“: *pipi*⁵ 1. *adj.* 'kipeä, sairas [haige, valus]'. 2. *subst.* 'haava, naarmu tms., kipeä kohta [haav, kriimustus vms, valus koht]' (KS). Vadja keeles on lastekeele sõna *pipi*, *pippi* 'ai-ai, paa (hoiatushüüd)' .. (VKS: 924). Isuri sõnaraamatus on info üsna napp: *pipi* s. *Nestoril on pipit* Nestoril on haiged, lastenk. Ro (Nirvi 1971: 405).

Sõna *pibi* on läänemeresoome keeltes peetud võimalikuks muganduseks sõnast *kipeä* (vrd soome lastekeeles ka *pipeä* 'kipeä [valu, haige]', SKES III: 572); võimalikuks lastekeelseks reduplikatiiviks sõnast *kibe*, soome *kipeä* (EEW VI: 2007) ning assimilatsioonil põhinevaks lastekeelseks muganduseks sõnast *kipeä* (SSA 2: 371).

Kibe võib tähendada kipitavat, pisut või torkivalt valusat (EKSS 2: 231), murretes on sõna adjektiivina kõrval kasutatud ka substantiivina, lisaks väljendites *kibedat saama* ja *kibedat tegema* 'haiget saama v tegema', murdesõnaraamatu näited nende väljendite kohta on registreeritud samuti kirderannikumurretest, mis on *pibi* põhiline leviala (EMS III 21: 21–23).

Soome keelest on sõna laenatud rootsi murretesse, sellele on tähelepanu juhtinud nii rootsi (Vendell 1904–1907: 694, s. v. **pippa* I; Wessman 1925–1932 III: 33, s. v. **pippa* I; SAOB, s. v. *pippig*²) kui ka soome keeleteadlased (SKES III: 572; SSA 2: 371). Rootsi akadeemia sõnaraamatus on sõna märgitud kui Soomes kasutatud murdesõna ehk soomerootsi murrete sõna (SAOB, s. v. *pippig*²). Soomerootsi murretes on tüvi lastekeeles kasutusel interjektsioonina: *bi:b'i*, *bi:bi* 'varningsord till spädbarn: låt bli att röra (ngt visst) [hoiatussõna beebidele: ära puutu (midagi)]', aga ka verbina: *bibb(a)* 'tillfoga smärta (vid oförsiktig beröring o.d.) [valu tegema (ettevaatamatul puudutamisel vms)]', *pipp(a)* 'göra ont, smärta [valu tegema, valutama]'; substantiivina: *bibbo* 'sjukt ställe, som vållar smärta [haige koht, mis teeb valu]', *pipi* 'ömt ställe på kroppen ss. sår, bulnad el.d [tundlik, valus koht kehal, nt haav, paise]', ja adjektiivina: *bibi(n)*, *bibbi(n)*, *pip(p)i* jt 'sjuk [haige]' (OFSF, s. v. *bibi*, *bibba* v. 2, *pippa* v. 2, *bibba* s., *pippe*¹, *bibben*, *pippi*, -og).

Sama tüve leiab ka baltisaksa murdest.

Bibi 1) 'Schmerz [valu]'. *Bibi haben*, Schmerz empfinden [valu tundma]. In der Kinderstube. Was thut weh? fragt die Wärterin. Bibi thut weh, antwortet das Kind. [Lastetoas. „Mis teeb haiget?“ küsib lapsehoidja. „Pibi teeb haiget,“ vastab laps.] ..

2) 'kleines Bläschen oder Knötchen auf der Haut [väike vistrik v sõlmeke nahal]'

3) 'etwas Kleines und Nettes, z.B. ein ganz kleines Kind od. Säckelchen [miski väike ja armas, nt väga väike laps v asi]'

4) 'Bibihut [väga väike daamikübar]' .. (Gutzeit 1859: 32)

Samas sõnaraamatus on ka deminutiiv *Bibichen* vistriku ja kübara tähenduses, selles sõnaartiklis on muu hulgas nimetatud, et tõenäoliselt on algupärane tähendus 'väike valu', võib-olla aga ainult 'miski väga väike' (Gutzeit 1859: 32).

Baltisaksa murdest on sõna lastekeelest kirja pandud veel kahes sõnaraamatus: *Bibi* 'ein Schmerz, Wehweh [valu]' (Sallmann 1880: 60); *Bibi* 'kleine Verletzung [väike haav]' (Seemann von Jesersky 1913: 105). Koostatavas baltisaksa sõnastikus on lisaks tähenduse 'geringfügige Krankheit [tühine haigus]' kohta läti keeleala keelejuhtidelt veel kuus teadet.²

Vendade Grimmide saksa keele sõnaraamatus (DWB) sõna ei ole, aga Sandersi (1876: 125) saksa keele sõnaraamatus on fikseeritud lastekeelne

² Baltisaksa sõnastiku koostaja Anne Aroldi e-kiri 04.01.2017.

Bibi 'eine leichte Wunde [kerge haav]'. Samuti leiab selle lastekeele sõna nt Rheini sõnaraamatust (RhWB): *Bibi* 'kleines Weh, Wunde; jede kleine Verletzung [väike valu, haav; igasugune väike vigastus]' ja Šveitsi murrete sõnaraamatust (SchwId: 924): *Bibi* III 1. 'beissender Hautausschlag, kleine Eiterpustel (im Gesicht); Hitzblätterchen [kipitav nahalööve, väike mädavill (näos); kuumavistrik]'

Saksa tüve võimaliku päritolu kohta mul andmeid ei ole. Eespool olen viidanud Woldemar von Gutzeiti arvamusele baltisaksa sõna kohta, mille järgi on sõna algselt võinud tähendada väikest valu või lihtsalt midagi väikest (Gutzeit 1859: 32). Tänapäeva saksa keele sõnaraamatus on esitatud sõna *Bibi* 'ääreta v väikese äärega meestekaabu', millele on lisatud märke, et päritolu „*unsicher*“ [ebakindel] (DWDS, s. v. *Bibi*).

Sarnase sõnatüve leiab ka läti hoidjakeelest. Velta Rūķe Draviņa (1961: 86) on läti hoidjakeelt käsitleva artikli sõnaloendis nimetanud sõnad *bibis*, *bibītis*, *bībis* 'väike haav' (vrd samas esitatud läti kirjakeele *ievainuojums*). Samuti on Kārlis Mūlenbachi läti keele sõnaraamatus antud lastekeele sõnad *biba* 2. 'eine kranke Stelle [haige koht]' ja I *bibis* 'eine leichte Wunde [kerge haav]' (ME I: 293).

Peale eespool nimetatud naaberkeelte on sõna *bibi* tuntud ka ungari keeles: lastekeeles on *bibi* 'väike haav, valus koht', mis tähendab ka nõrka kohta, samuti on lastekeeles *bibis* 'valus, katki'; nõrga koha tähenduses on kõnekeeles kasutusel ka *bibe* (UES: 85). Ungari sõnu *bibi* ja *bibe* on peetud lastekeelseteks onomatopoeetilisteks sõnadeks, ning ka sõna *bibe* on kasutatud tähenduses 'väike haav, marrastunud koht' (Loránd 1967: 293). Sõnaartiklis *bibe* on võrdluseks toodud prantsuse *bobo* 'väike haav, valus koht', sloveeni *būbati* 'valutama' ja tšehhi *bebe*, *bebičko* 'väike haav, valus koht', kuid need sõnad ei ole ungari sõnaga etümoloogiliselt seotud (Loránd 1967: 293).

Siin on naaberkeeltes tegemist tõenäoliselt eri päritolu sõnatüvega. Sugulaskeeltes, vadja, soome, isuri ja vepsa keeles, võib sõna olla mugandatud sõna *kibe* vastest vastavas keeles, samuti eesti kirderannikumurretes. Saksa murrete (sh baltisaksa) ja läti sõna on muu päritoluga. Eesti keele alal on sõnal kaks levilat: kompaktselt kirderannikumurretes (sammas lähedal on ka sugulaskeelte levila), teine aga lõunaeesti murretes hajusalt kolmes kihelkonnas. Võiks arvata, et lõunaeesti murretes (Hel Võn Ráp) on sõna saanud mõjutusi hoopiski baltisaksa ja läti poolelt.

4. *Poppa*

Kolmanda haiget ja valusat tähendava sõnana on murretest kirja pandud kirderannikumurrete *poppa*.

*tuli one poppa ja paa-paa, ei seda tohi `puutu VNg
käsi poppa; said poppa; kuhu `köhta said poppa Lüg
lapse sõrm on poppa IisR
älä tie pibi ja poppa `lapsele Vai (EMSUKA)*

Selle kõrval aga tähendab *poppa* tuld, kasutatud on ka tegusõna *poppama* 'põletama'.

*ärä sa poppat lähä vade `katsuma, `poldad näbid ärä Kuu
poppa `poltab. poppa poppab Kuu
älä `puutu poppada Lüg (EMSUKA)*

Wiedemanni (1869) sõnaraamatus ei ole sõna registreeritud, Saareste mõistelistes sõnaraamatus on see olemas (EKMS 1: 359, 4: 383, s. v. *popa*), samuti väikeses murdesõnastikus (VMS, s. v. *poppa*).

Julius Mägiste (1927: 375) on seostanud Eesti-Ingeri soome sõna *poppa* 'tuli' ja *polttaa* 'põletada', kui on käsitlenud lastekeele sõnade tekkimist esisilbi kordamise teel. Sama seisukoha on ta esitanud oma etümoloogilises sõnaraamatus: soome *poppa* on saanud sõnast *polttaa* võimaliku silbikordusega (EEW VII: 2144, s. v. IV *popp*). Ka soome keele etümoloogilised sõnaraamatud on pidanud sõna *poppa* (murretes ka *poppo*) võimalikuks muganduseks tegusõnast *polttaa* (SKES III: 602; SSA 2: 396). Eesti murretesse on sõna laenatud soome keelest (SKES III: 602; EEW VII: 2144; Söderman 1996: 96 võimalik laen; SSA 2: 396).

Soome keeles näib sõna olevat üsna üldiselt kasutusel, see esineb lastekeele märgendiga „Kielitoimiston sanakirjas“ (KS): *poppa* 1. 'tuli'. 2. 'polttava, tulinen, kuuma [põletav, tuline, kuum]'. Soome keelest on laenatud ka karjala ja vadja vasted (SKES III: 602; SSA 2: 396): karjala *poppoa* 'põletada', *elä ota, poppaa kähñän* (SSA 2: 396; KKS); vadja *poplpa* .. = *pipi*; *elä kertä pliittaa ussa, uxs tiep poppaa* '(last hoiatatakse:) ära puutu pliidiust, uks teeb paa!' (VKS: 952). Soome keelest on sõna laenatud soomerootsi murretesse: *påpp(a)* (SSA 2: 396), *pop(a)* 'põletama' (Wessman 1925–1932 III: 50, s. v. *poppaa*).

Soome keeles on sõnal *poppa* tule ja tulekahju tähendus, soome keelest karjala keelde laenatud verbi *poppoa* 'põletada' tähendus on samuti

seotud tulega, kuid eesti kirderannikumurretes on tule tähenduse kõrval ka valu ja valusa tähendus, vadja keeles (VKSi näite järgi) esineb neist ainult viimane. Selline tähendusmuutus on loogiline, tuli võibki haiget teha. Vrd eespool *paa* 'tuli' (EKMS 2: 442).

5. (H)äbä

Eespool käsitletud sõnad on (olnud) kasutusel eeskätt Põhja-Eestis. Lõuna-eesti murretes on tuntud (*h*)äbä, mis on lõunaeeesti lastekeelse murdesõnana kirja pandud juba Wiedemanni sõnaraamatus.

häbä (*d kd*) 'baba! es thut wehe [paa-paa! see teeb haiget]'
häbäkene (*d kd*) 'krank [haige]' (Wiedemann 1869: 71)

Wiedemanni sõnaraamatule on viidatud ka Saareste mõistelises sõnaraamatus (*häba*, EKMS 1: 596). Eesti Keele Instituudi sõnavarakartoteegi andmetel on sõna levinud lõunaeeesti murretes: Trv Pst Hls Krk Hel Ran Nõo Võn Kam Ote San Krl Har Rõu Plv Vas Se Lut, aga registreeritud ka Hää Sim KJn kihelkonnas. (*H*)äbä tähendab lastekeeles haiget, valu, väikest viga.

lapsel om äbä Hää
kas puinu äba 'haige, valutab' Sim
lapsele äbä tegemä KJn
ära tee latsele äbä; latse lall om äbä Pst
ära tetä tiisul [kassile] äbä; laits `ütless esi ka ... äbä, äbä Krk
mia puhu äbä `terves Hel
kas lats sai äbä, ära ike, küll saab `varsti `tervess Võn
laits ikk omma äpä Krl
häbä ol, kui `haigõ kohegi? sai; latsõlõ `ülti, kui `ikma nakaás: häbä, häbä; sai häbä, kui maaha sattõ; [õeldi] suurõlõ kah nala peräst, ku `haigõit sai Rõu
latsõl um häbä, ma puhu häpä Vas

Sõnast on tuletisi (*häbäkene, äbäne*) ja üks teade liitsõna kohta (*häbätädi*).

latsõl um häbäkene Vas
latsõkõ om äbäne Võn
häbätädi 'hellik inimene', *no igavene häbätädi, alati sull õks midägi vikka* Vas (EMSUKA)

Kasutust tänapäevalgi kinnitab asjaolu, et sõna on lastekeele märgendiga võru-eesti sõnaraamatus (VES): *hä|bä, -bä, -pä* 'valu(s), haige'.

Mihkel Toomse (1928: 137) on oma lastekeeleteemalises seminaritöös esitanud sõnastikuosas sõna *äbä* 'keeld' Mustjalast. Selles töös on viidatud Leida Peikeri (1928: 12, 46) seminaritööle, kus on Rõngust pärit poisilt üles kirjutatud sõna *aba* 'haige', samas töös on nimetatud ka *aga* 'valu, haige' Tartust pärit poisi kõnes. Ariste (1941: 204) on oma 1930. aastatest pärit märkmetes fikseerinud tütarlapse kasutuses *äpä* 'valu, häda', aga ka 'palav' (pärast käe panemist kuuma lambi vastu), *äpa, äpa* 'must, kõik, mis on ebameeldiv'. Prantsuse-eesti sõnaraamatus hakkas silma, et prantsuse sõna *bobo* tähendusena on esitatud '„äbä”, väike valu (lastekeeles)' (Kann 1999: 95). (Eespool juhtisin tähelepanu, et Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus on *häbä* tähendusena nimetatud (balti)saksa sõna *baba*.)

Sõna *häbä* päritolu kohta on lõunaeeesti sõnavara uurinud Eino Koponen (1998: 202) sõnastanud oma väitekirjas lause: „Samantapainen lastenkielen sana kuin vi sm *pipi* id.“ [samalaadne lastekeele sõna nagu eesti, soome *pipi* id.].

Struktuuri poolest on sõna sama ehitusega kui eespool käsitletud, valusat tähendavad hoidjakeele sõnad: kaks silpi ja silbikordus. Võimalikke vasteid sugulaskeeltes ega naaberkeeltes ei ole mulle teada.

Lõunaeeesti lastekeele fonoloogiat on analüüsinud Karl Pajusalu (2001), tema lastekeele sõnade loendis on esitatud muu hulgas sõna *häbä*, mille lõunaeeesti üldkeele vastena on nimetatud *halus* ja *hädä* (Pajusalu 2001: 90).

Esmapilgul tundub sõna väga sarnane sõnaga *hädä*, mille üks tähendus on 'haigus, tõbi, valu, viga' (EKSS), võru keeles *hädä* 'hädä; viga; probleem', liitsõnades *pinihädä* 'ehmatusest saadud haigus', *satavhädä* 'langetõbi' (VES). Ei ole siiski põhjust, miks lõunaeeesti murrete laste- ja hoidjakeeles peaks olema toimunud muutus *b > d*.

6. Kokkuvõte

Laste ja hoidjate igapäevaelus ja koostegutsemisel on kindlasti oma osa hoiatustel ja keeldudel. Võib juhtuda, et laps saab haiget. Selle vältimiseks saab last hoiatada-keelata, valu korral aga lohutada ja rahustada.

Artiklis käsitleti nelja eesti murretes tuntud sõna, mida sellistes olukordades kasutada: *paa(-paa)*, *pibi*, *poppa* ja (*h*)*äbä*. Neist on *paa* kõige

laiemalt tuntud, levinud kirderannikumurretes ja põhjaeesti murretes ning võetud ka kirjakeele sõnaraamatutesse (ÕS 2013; EKSS). Kogu lõunaeesti murdealal on tuntud (*h*)*äbä*. Ülejäänud kaks, *pibi* ja *poppa*, on kitsama levikuga, *pibi* eeskätt ja *poppa* ainult kirderannikumurretes. Huvitav on märkida, et kolm neist, *paa*, *pibi* ja (*h*)*äbä*, on olemas Wiedemanni sõnaraamatus (1869), *paa* kohta on teade juba XIX sajandi algusest (Knüpfper 1817: 70).

Tabel. Eesti murrete hoidjakeelsed valu ja keeldu tähistavad sõnad

Sõna	Levik			Päritolu
	Eesti murded	Sugulaskeeled	Naaberkeeled	
<i>paa(-paa)</i>	R eP		erts, rts, bsks, sks	← bsks; e ? → erts
<i>pibi</i>	R Hel Ráp Vön	vdj, sm, is, vps	(sm →) srts, bsks, sks mrd, lt	? < <i>kibe</i>
<i>poppa</i>	R	(sm →) vdj, (sm →) ktj	(sm →) srts	← sm, ? < <i>polttaa</i>
(<i>h</i>) <i>äbä</i>	Hää KJn Sim eL			?

Kõigi nelja sõna struktuur on sarnane: kaks silpi ja (väikeste erinevustega) tüvekordus (*paa* esineb ka ühesilbilisena). Reduplikatsioon on hoidjakeelele omane nähtus, mis on seotud hoidjate tavapärase tegevusega (vt Argus 2005: 22). Ka Paul Ariste (1962: 77) on põgusas lapsehoidjate keeletarvituse ülevaates väga harilikuna esile tõstnud sõnade kordamist. Kordus on hoidjakeeles oluline ka samatähenduslike sõnade kooskasutamisel: nt *aije paa* 'valutab' Koe (EKMS 2: 442), eespool nimetatud murdenäited *tuli one poppa ja paa-paa, ei seda tohi puutu VNg, äla tie pibi ja poppa lapsele Vai*.

Selgus, et sarnase struktuuriga sõnu on teistegi keelte lastekeeles. Samasuguse tüvekordusega sõnad on nt prantsuse *bobo* '„äbä“, väike valu' (Kann 1999: 95), saksa murrete *Bö-bō* .. Auch als Beschwichtigungswort zu einem kleinen Kinde, das sich verletzt hat [ka rahustava, vaigistava sõnana väikele lapsele, kes on ennast vigastanud] .. (SchwId: 913) ja vene *оо-оо* 'ai-ai, paa (hoiatushüüd)' (VKS: 924). Lastekeele sõnad ei leia aga sugugi alati teed üldkeele sõnaraamatutesse.

Käsitletud neljast sõnast kahe, *paa* ja *pibi* päritolu puhul on seni arvatud üldkeele sõnade mugandamist, nimelt sõnade *paha* ja *kibe* mugandamist lastekeelde. Samal viisil on soome keeles sõna *poppa* saadud tegusõna *polttaa* mugandamisel ja seejärel laenatud ka eesti keelde. Lähemal uurimisel selgus, et *paa(-paa)* on laenatud eesti keelde baltisaksa murretest, eesti keel on võinud mõjutada ka eestirootsi murdeid. *Pibi*-sõnal on Eestis kaks eraldi leviala: kirderannikumurded ja hajusalt kolm kihelkonda lõunaeeesti murdealal. Sama tüvi on tuntud kirderannikumurrete naabruses sugulaskeeltes, aga lähedasi sõnu on ka lõunaeeesti murdeala naabruses läti keeles ja baltisaksa murretes, seejuures on sõnast rohkem teateid Lätis räägitud baltisaksa murdest. Võib arvata, et lõunaeeesti hajus kasutus on saanud mõjutusi ka baltisaksa murretest.

Artiklis käsitletud hoidjakeele sõnu kasutatakse valu ja valusa kohta, samuti hoiatusena mitte puutuda midagi, mis võib valu põhjustada või mis on lapsele keelatud. Kirderannikumurrete *poppa* on laenatud soome keelest; *pibi* on mugandatud sõnast *kibe*, lõunaeeesti kasutust on ehk võinud mõjutada baltisaksa murded; lõunaeeesti (*h*)*äbä* päritolu jääb lahtiseks. Põhjaeeesti murretes levinud ja kirjakeele sõnaraamatutessegi võetud *paa(-paa)* on laenatud baltisaksa murretest.

Kirjandus

- Argus, Reili 2005.** Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1. Koost. Margit Langemets. Toim. Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 19–34. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa1.01>.
- Ariste, Paul 1941.** Lastekeele semasioloogiast. – Eesti Keel ja Kirjandus 3, 200–206.
- Ariste, Paul 1962.** Lastehoidjate keeletarvituse omapäras. – Kodumurre 5. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 77–78.
- Ariste, Paul 1969.** F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu jutumärgistatud tõlked. – Emakeele Seltsi aastaraamat 14–15 (1968–1969). Tallinn: Eesti Raamat, 239–250.
- Campe, Joachim Heinrich 1807.** Wörterbuch der Deutschen Sprache. Erster Theil. A – bis – E. Braunschweig <https://archive.org/stream/wrterbuchdererde01campuoft#page/357/mode/1up> (20.02.2017).
- Danell, Gideon 1951.** Ordbok över Nuckömålet. (= Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 27.) Lund.

- DWB** = Das Deutsche Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet. <http://germazope.uni-trier.de/Projekte/DWB> (20.02.2017).
- DWDS** = Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. <https://www.dwds.de/> (20.02.2017).
- EES** = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etimoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.
- EEW** = Julius Mägiste 1982–1983. Estnisches etymologisches Wörterbuch. I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EKMS** = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. I–IV. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu des traductions en français. (= Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne nr. 3.) Stockholm: Vaba Eesti.
- EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiend. ja parand. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veski, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (20.02.2017).
- Gutzeit, W[oldemar] von 1859**. Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands. Erste Lieferung. In Commission by N. Kymmell.
- Isberg, Fridolf 1970**. Supplement till G. Danells Ordbok öfver Nuckömålet. I, A–L. (= Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XLVII.) Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Kann 1999** = Prantsuse-eesti sõnaraamat. Dictionnaire français-estonien. Neljas trükk. Koost. Kallista Kann. [Toim. ja täiend. Lauri Leesi.] Tallinn: Valgus.
- KKS** = Karjalan kielen verkkosanakirja. http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi (20.02.2017).
- Knüpfner, Arnold 1817**. Wörter und Redensarten, die in Hupels Wörterbuche nicht stehen. Funfzehnter Beitrag. – Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache 9. Pernau, 33–141.
- Kobolt, Erich 1990**. Die deutsche Sprache in Estland am Beispiel der Stadt Pernau. (= Schriften der baltischen historischen Kommission 2.) Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk.
- Koponen, Eino 1998**. Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KS** = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus. <http://www.kielitoimiston-sanakirja.fi/> (20.02.2017).
- Kõrgesaar, Helen, Airi Kapanen 2015**. Kui lapsega ei räägi üksnes ema: valik termineid eesti laste- ja hoidjakeele kohta. – Eesti Rakenduslingvistika

Ühingu aastaraamat 11. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 177–188. doi: <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa11.11>.

Loránd 1967 = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerkesztő Benkő Loránd. I, A–Gy. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lagman, Herbert 1973. Tyska lånord i estlandssvenska mål. – Svenska landsmål och svenskt folkliv, 11–57.

ME I = K. Mühlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. I sējums, 1923–1925. K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. I Band. Redigējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin. Riga.

M[ä]lg[iste], J[ulius] 1924. Paar sõna lastekeelest. – Eesti Keel 1, 1–9.

Mägiste, Julius 1927. Läti Hendriku Meme (= mēmē). – Eesti Kirjandus 7, 374–376.

Nirvi 1971 = Inkeröismurteiden sanakirja. Toim. R[uben] E[rik] Nirvi. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Nottbeck 1990 = 1001 Wort Baltisch. Gesammelt und herausgegeben von Berend von Nottbeck. 3. Auflage. [Köln:] Verlag Wissenschaft und Politik.

ODS = Ordbog over det danske Sprog. Historisk ordbog 1700–1950. <http://ordnet.dk/ods> (20.02.2017).

OFSF = Ordbok över Finlands svenska folkmål. (A–OCH), 1982–2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. <http://kaino.kotus.fi/fo/> (20.02.2017).

OSD = Ordbok över Sveriges dialekter. Häfte 3. ³Arsa–¹Back. Språk- och folkminnesinstitutet. http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.425b40b31578e674944113f/1476176761835/Ordbok+%C3%B6ver+Sveriges+dialekter_h3.pdf (20.02.2017).

Pajusalu, Karl 1996. Eesti hoidekeele kujunemine. – Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa. Toim. Kirsti Toivainen. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53.) Turku: Turun yliopisto, 117–123.

Pajusalu, Karl 2001. Baby talk as a sophisticated register: a phonological analysis of South Estonian. – Psychology of Language and Communication 5 (2), 81–92.

Peiker, Leida 1928. Lastekeele häälikuline külg. Eesti keele cum laude seminaritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis, S0249. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=S0249&sari=S&formaat=&p=0 (20.02.2017).

Raun, Alo 1982. Eesti keele etimoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.

RhWB = Rheinisches Wörterbuch. I–IX, 1928–1971. Bearb. und hrsg. von Josef Müller, ab Bd. VII von Karl Meisen, Heinrich Dittmaier, Matthias

- Zender. Bonn, Berlin. http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=RhWB&lemid=RB03366 (20.02.2017).
- Rietz, Johan Ernst 1862–1867.** Svenskt dialektlexicon eller Ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund. <http://runeberg.org/dialektl/> (20.02.2017).
- Rūķe Draviņa, Velta 1961.** Ns. lastenhoitajain kielestā. – Virittäjä, 85–91.
- Ruppel, Klaas 2013.** Saksa keel Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus. Ettekanne konverentsil „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II“. Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013. http://www.emakeeleselts.ee/yritud/Wiedemann_2013/Ruppel_ettekannne_EST_Wiedemann-2013.pdf (20.02.2017).
- Saareste, Andrus 1952.** Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust. Lund.
- Sallmann, Carl 1880.** Neue Beiträge zur deutschen Mundart in Estland. Reval: Verlag von Franz Kluge. <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:14481> (20.02.2017).
- Sanders, Daniel 1876.** Wörterbuch der deutschen Sprache. Mit Belegen von Luther bis auf die Gegenwart. I, A–K. Zweiter unveränderter Abdruck. Leipzig. <https://archive.org/stream/wrterbuchderde01sandoft#page/n8/mode/1up> (20.02.2017).
- SAOB** = Svenska Akademiens ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (20.02.2017).
- Schlüter, W[olfgang].** Über die Beeinflussung des Estnischen durch das Deutsche, mit besonderer Berücksichtigung des Niederdeutschen. Vortrag gehalten zur Feier des Jahrestages am 18. Januar 1909. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1909. Jurjew–Dorpat, 1–45.
- SchwId** = Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache. IV, 1901. Gesammelt auf Veranstaltung der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich unter Beihilfe aus allen Kreisen des Schweizervolkes. Herausgegeben mit Unterstützung des Bundes und der Kantone. Begonnen von Friedrich Staub und Ludwig Tobler. Bearbeitet von A. Bachmann, R. Schoch, H. Bruppacher, E. Schwyzer, E. Hoffmann-Krayer. Frauenfeld: Verlag von J. Huber. <https://digital.idiotikon.ch/idtkn/id4.htm#!page/39995/mode/2up> (20.02.2017).
- Seemann von Jesersky, N[ikolai] 1913.** Dinakantsche Geschichten in Gedichten. II. vermehrte Auflage und Rigasches Wörterbuch. Riga: Druck von Ernst Wülfing. http://archiv.riga-digitalis.eu/monographien/F_2_1416/#4 (20.02.2017).
- SKES** = Erkki Itkonen, Yrjö H. Toivonen, Aulis J. Joki 1955–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VII. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 1. Tutkimuslaitos „Suomen suvun“ julkaisu III.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen

julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, 1992–2000.

Söderman, Tiina 1996. Lexical Characteristics of the Estonian North Eastern Coastal Dialect. (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 24.) Uppsala: Uppsala universitet.

Tanning, Salme 1961. Mulgi murdetekstid. Eesti murded I. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Toomse, Mihkel 1928. Lastekeelest. Laud[atur]sem[inari töö]. Käsi kiri Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis, S0252. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=S0252&sari=S&fformaa= (20.02.2017).

Treiman, Linda 1974. Päritolult prantsuse keelega seotud sõnad eesti kirjakeeles 16.–17. sajandil. – Centum. Johannes Voldemar Veski 100. sünniaastapäeva tähistades. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 9.) Tallinn: Valgus, 197–217.

UES = Ungari-eesti sõnaraamat. Magyar-észtt szótár. 2010. Peatoim. Tõnu Seilenthal, Anu Nurk. (= Bibliotheca Studiorum Hungaricorum in Estonia 6.) Eesti Keele Sihtasutus.

Vendell, Herman 1904–1907. Ordbok över de östsvenska dialekterna. (= Skrifter utgivna af Svenska litteratursällskapet i Finland LXIV, LXXI, LXXV, LXXIX.) Helsingfors.

VES = Võro-eesti synaraamat. Võro-eesti sõnaraamat. 2002. Võrguteavik. Kokkopandnuq Jüvä Sullöv. HTML: Indrek Zolk. [Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.] <http://www.folklore.ee/Synaraamat/> (20.02.2017).

VKS = Vadja keele sõnaraamat. Vad'd'aa tšeelee sõna-tširja. Slovar' vodskogo jazyka. 2., täiendatud ja parandatud trükk. 1. trüki toimetanud Elna Adler, Silja Grünberg, Merle Leppik. Peatoimetaja Valmen Hallap. 2. trüki toimetanud Silja Grünberg. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013.

VMS = Väike murdesõnastik. I–II, 1982–1989. Toim. Valdek Pall. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus. <http://portaal.eki.ee/dict/vms> (20.02.2017).

Wessman, V[ilhelm] E[liel] V[ictorinus] 1925–1932. Samling av ord ur östsvenska folk-mål. Tillägg till H. Vendells Ordbok över de östsvenska dialekterna I–IV. (= Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 178: 1–2, 215: 1–2.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, Mercator.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Woeste, Fr. 1882. Wörterbuch der westfälischen Mundart. Wörterbücher herausgegeben vom Verein für niederdeutsche Sprachforschung. Band I.

Norden und Leipzig: Dieder. Soltau's Verlag. <https://archive.org/stream/wrterbuchderwes00spragoog#page/n8/mode/1up> (20.02.2017).

ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Koost. Tiiu Ereht, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Toim. Maire Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://portaal.eki.ee/dict/qs/> (20.02.2017).

Sõnavarakogud

EMSUKA = Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv Tallinnas Eesti Keele Instituudis.

Meeli Sedrik
eesti keele ajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
meelisedrik@hot.ee

paa(-paa), pibi, poppa and (h)äbä

MEELI SEDRIK

The distinctive lexicon of child and caregiver speech consists primarily of adaptations of words belonging to the standard language, but also contains loanwords. The article examines four words found in Estonian caregiver speech, *paa(-paa)*, *pibi*, *poppa* and *(h)äbä*, which indicate pain or injury and which are used to warn a child against doing something that is forbidden or may cause pain. *paa(-paa)* is found in Northeastern Coastal dialects and Northern Estonian dialects, *(h)äbä* primarily in South Estonian dialects. *pibi* and *poppa* are less widespread; both are known in Northeastern Coastal dialects, and *pibi* is also found in three parishes of southern Estonia.

All four words have a similar structure: two syllables and a repeated stem (with small differences in the repetition). The words *paa* and *pibi* have hitherto been considered adaptations of the words *paha* ‘bad, ill’ and *kibe* ‘sore, acute’ respectively, while *poppa* has been borrowed from Finnish.

The word *pibi* is found in two separate regions of Estonia: in Northeastern Coastal dialects and also sporadically in three parishes in the South Estonian dialect area. In the Northeastern Coastal dialects and neighboring areas, the word is an adaptation. Synonymous and phonologically similar words are also found in Latvian and in Baltic German dialects; such words are most frequently attested in Baltic German spoken in Latvia. Presumably, the usages recorded in southern Estonia have been influenced by Baltic German dialects, cf. Baltic German *Bibi* ‘pain, small wound’.

In Finnish the word *poppa* denotes fire, and the Karelian verb *poppoa* ‘to burn’, borrowed from Finnish, is also related to fire. However, in Northeastern Coastal dialects of Estonian, the meaning of fire is secondary, and in Votic the word only carries the meaning of pain(ful). The origin of South Estonian *(h)äbä* remains unclear.

Upon closer investigation, it emerges that *paa(-paa)* is not an adaptation of the word *paha*, but rather has been borrowed into Estonian from Baltic German dialects, ← Baltic German *baba* ‘painful, bad, forbidden’, cf. German *bäbä*. Estonian in its turn may have influenced Estonian Swedish dialects, compare Estonian Swedish *baba*, with a long vowel, to the Swedish dialect form *babba*.

Keywords: lexicology, etymology, Estonian dialects, Estonian-Swedish dialects, Baltic German dialects, child language, caregiver speech